

## ПРАВНА ПРИРОДА ПРАВА НА ЛИЧНИ ДОХОДАК\*)

Право на лични доходак је право изведено из права рада средствима у друштвеној својини. Према чл. 13. став 3. ал. 8 ЗУР, радни људи у основној организацији удруженог рада и другим облицима удруживања рада и средстава стичу лични доходак према резултатима свог рада и личном доприносу који су својим текућим и минулим радом дали повећању дохотка основне организације удруженог рада.

Правна природа права на лични доходак повезана је са правном природом права рада друштвеним средствима, односно друштвене својине уопште.

Познато је да је друштвена својина супротност приватној и државној својини или нови облик односа међу људима поводом ствари и специфичан облик њиховог присвајања. Систем друштвене својине неизбежно претпоставља средства за производњу као основ рада свих чланова друштва ради остваривања општих, заједничких и личних потреба. Функција или намена друштвене својине је оно што је дијаметрално раздваја од свих претходних облика својине, а то је полазна тачка у одређивању суштине права изведених из друштвене својине.

Наша правна теорија је веома дуго разматрала питање правне природе друштвене својине и права изведених из ње занемарујући њену суштинску карактеристику — њену функцију, чиме се негирао њен економско-правни (реални) садржај. Устав из 1974. године и Закон о удруженом раду, први пут, за друштвену својину везују право рада друштвеним средствима као лично и неотуђиво право радних људи да раде друштвеним средствима ради задовољавања својих личних и друштвених потреба и да, слободно и равноправно с другим радницима у удруженом раду, управљају радом и условима и резултатима свога рада<sup>1)</sup>. Установљавањем овог права омогућава се остваривање намене друштвене својине, јер се радним људима гарантује одређено право, односно штити одређени интерес или потреба. Увођењем права рада почиње процес настајања „индивиду-

\*) Чланак представља ауторов део рада „Правна природа права на лични доходак и његова заштита” који је у сарадњи са проф. др Горданом Станковић саопштен у оквиру сталног семинара „Правна наука и пракса” у организацији Института за правна и друштвена истраживања на Правном факултету у Нишу, 17. 1. 1986. године.

<sup>1)</sup> Чл. 13 1. Закона о удруженом раду.

алне својине не на основи тековина капиталистичке ере, већ на основи кооперације и заједничког посредовања земље и средстава за производњу које је произвео сам рад”<sup>2)</sup>.

Међутим, право рада, само по себи није правно тако уобичајено да може остварити ту функцију<sup>3)</sup>. Наиме, право рада представља израз основног производног односа који се карактерише непосредним спајањем рада и средстава. Овако постављено, право рада је оквир којим су одређени субјекти присвајања, објекти присвајања и основ присвајања. Пошто је рад са друштвеним средствима основ присвајања, то се присвајање одвија у форми различитој од осталих својинских облика. Зато се код друштвене својине морају остваривати друга овлашћења која произилазе из права рада, а она се крећу од права управљања радом и пословањем ОУР-а, права одлучивања о целокупном дохотку ОУР-а, права распоређивања дохотка за личну, заједничку и општу потрошњу, права да уређују међусобне односе у раду до права на лични доходак.

Право на лични доходак радних људи сходно резултатима свога рада и личном доприносу који су својим текућим и минулим радом дали повећању дохотка ОУР-а је једно од основних права радних људи јер се помоћу њега остварује материјални и друштвени положај човека.

За одређивање правне природе права на лични доходак потребно је објаснити ванправну функцију овог института. Правом на лични доходак, као и низом других права, остварују се разни економски и некономски циљеви. Циљ којим се остварује право на лични доходак или његова „социјална функција” је од пресудног значаја за његово формално правно уређивање.<sup>4)</sup>

Право на лични доходак је најнепосреднија надградња над присвајањем материјалних добара ради задовољења разноврсних људских потреба. Оно произилази из рада као сврсисходне људске делатности којом човек врши размену материје с природом и ову размену омогућава, уређује и надзире својом властитом делатношћу. Присвајање је „привлачење у сферу свог интереса неког економског добра ради задовољења потребе која побуђује тај интерес”<sup>5)</sup>. Правни израз за присвајање је својина. Својина се ствара радом и она је увек „отеловљени рад”. Непризнавањем права на лични доходак значило би прихватање могућности да неко други, појединац, група или држава присвајају резултате туђег рада.

Право на лични доходак је, према томе, индивидуално право радних људи да присвоје део дохотка који су створили својим радом и личним доприносом. Економска и материјална садржина права на лични доходак је необично важна и она даје печат и самом, општем, појму друштвене својине, јер се она, у својој битној функцији, остварује преко права на лични доходак. Пошто је присвајање, увек, у кра-

<sup>2)</sup> Маркс: Капитал, том I, БИГЗ, Београд, 1973, стр. 672.

<sup>3)</sup> Правна садржина права рада је показала колико су се тешко емпиријски реализовале битне интенције Марксовог учења о социјализму.

<sup>4)</sup> Правни институт налази се дакле у средини процеса настајања права и његове социјалне функције”, Ренер. К: Социјална функција правних института, Београд, 1960, стр. 13.

<sup>5)</sup> Гамс др Андрија, Основи стварног права, 1980, Бгд. стр. 41.

јњој линији индивидуално (оно постоји због потрошње која је његов крајњи циљ); то је друштвена својина, као облик заједничке својине, и индивидуална својина.<sup>6)</sup>

Из овога произилази да је право на лични доходак изведено из друштвене својине и представља надградњу над присвајањем резултата рада сразмерно доприносу укупном приходу ОУР-а.

Пошто је право на лични доходак правом заштићени интерес радних људи то је субјективно право и такав његов карактер се не може негирати с аспекта „емпирије“ правног система у нас, и правне науке уопште. Наиме треба, одбацити покушај идентификовања општег појма субјективног права са правом приватне својине, јер је онда немогућно постојање субјективних права на друштвеној својини. Субјективна права за своју материјалну садржину могу имати веома различите интересе; отуда и разноврсност субјективних права. То што право може штитити и веома ограничен интерес чини субјективно право ограниченим правом, али му не одриче карактер субјективног права уопште.

Друго питање које треба расправити у вези са правом на лични доходак јесте врста права или његова правна природа. Одговор на ово питање, обично се своди на утврђивање сличности и разлике са већ постојећим правима и подвођењем одређеног права под већ устављену категорију или врсту права.

Већ смо истакли да постоји велики број субјективних права и да је њихова еnumerација скоро немогућа. Зато је проблем њихове класификације у толико интересантнији.

Међутим, нас инетресују само оне поделе које произилазе из материјалне садржине права.<sup>7)</sup> Право радних људи на лични доходак је право које омогућава присвајање ствари ради задовољавања различитих људских потреба. По својој економској функцији то је својинско право. Па ипак, право на лични доходак се у правној теорији не третира као право својине, односно, као стварно право.

Разлози су различити и ми ћемо обратити пажњу на најважније.

Најпре, сматра се да је својина увек потпуна правна власт над ствари која искључује сва трећа лица од истог таквог коришћења права. Право на лични доходак није ни свеобухватно ни неограничено право, а не укључује монопол у присвајању. Сматра се да је такво његово одређивање нарушавало појам друштвене својине.

Међутим, и аргументи и контрааргументи узети су из дубоко укорењеног система мишљења класичне концептологије права која право својине разуме увек само као *plena in re potestas*.

<sup>6)</sup> Индивидуална својина или лична својина у систему друштвене својине не дира у концепт издвајања за опште и заједничке потребе, већ је у сагласности с њим, пошто су оне, у крајњој линији, индивидуалне потребе чији је начин задовољења различит.

<sup>7)</sup> Не треба сматрати да је економска садржина права нешто што лежи мимо права. Правна норма је само њен правни израз и однос између њене материјалне и правне садржине је однос међузависности и условљености, с тим што је правна садржина нормe детерминисана њеном материјалном садржином.

Међутим, својина никад није била потпуна правна власт у смислу да се са ствари неограничено располаже и ствар ужива апсолутно по својој вољи. Потпуна правна власт на ствари значи само да број власникових овлашћења није лимитативно одређен и да власник може користити ствар у целини. Остала стварна права која се могу изразити по тачном броју овлашћења третирана су као секторска права или права изведена из својине (*iura in re aliena*) и стајала су насупрот својини.

Најновија схватања су показала да је класично право могло оформити и друкчији појам својине и као такав предати га у наслеђе модерном праву. Германско право је сваку власт на ствари сматрало својином; својине су се међусобно разликовале по обиму, садржини и трајању али су, у основи, биле једнородна права.<sup>8)</sup> Такав став је резултат „природе ствари“, што код стварних права значи одређивање према њиховом економском циљу. Стварна права омогућавају различите начине коришћења ствари ради подмирења човекових потреба. Тако посматрано право на лични доходак би се могло третирати као стварно право.

Међутим, поводом права на лични доходак намеће се још једно питање и то поново из разлога тзв. класичних схватања појединих института.<sup>9)</sup>

Својина је правна власт која за објект има ствар, и то углавном телесне ствари. Тај елемент права својине је важан јер непосредно одређује карактер самог права. Али и то схватање је било веома рано нападано и то због практичних потреба живота.<sup>10)</sup> Наиме, то што је својина логички везана за ствар мора да уступи пред потребом да људи треба да уживају заштиту у коришћењу свих добара, ма каква облик она имала. Значи појам ствари треба заменити појмом добра, а то је шири појам.

Право на лични доходак има за непосредни предмет, најчешће новац који је ствар са гледишта грађанског права. Тако посматрано, право на лични доходак би било стварно право и по својој материјалној садржини и по објекту. Па ипак право на лични доходак није стварно право јер непосредна правна власт на ствари као основно обележје стварних права представља (овом приликом) само његово формално обележје. Код осталих стварних права то је суштинско обележје због природе објекта; она омогућавају титулару права да ове потпуно или ограничено користе (на пример: земљиште, кућу, ауто, одело и тд.). Новац по себи, нема употребну вредност већ представља средство да се ствари привуку у човекову сферу ради задовољења најразличитијих потреба. Новац је „симбол“ ствари, преко њега се долази до ствари, он представља ствар, али не може заменити ствари. Наиме, присвајањем новца не могу се, непосредно, задовољити људске потребе. Зато присвајање новца јесте, у савременим друштвима услов својине, али није својина по својој економској суштини.

<sup>8)</sup> Види: Марковић Лазар — Грађанско право, општи део и стварно право, 1927, стр. 334.

<sup>9)</sup> Проблем је у томе што су она настајала у условима потпуно различитим од оних који данас постоје, а што се појављује као једино мериторни суд приликом разматрања института модерног права.

<sup>10)</sup> Стојановић др Драгољуб; Стварно право, Бгд, 1983, стр. 64.

До двоструког присвајања, најпре симбола за ствари, па тек онда ствари, долази због робног начина привређивања и поделе рада. Радни људи, произвођачи, уопште, стварају својим радом производе које не могу присвајати ради подмирења својих потреба, али могу задовољавати само неке од потреба. На пример произвођач отровних хемијских супстанци не може исте присвојити јер не само да му не могу, као такве користити, већ му могу и штодити. Зато он за свој рад добија лични доходак-новац, за који на тржишту набавља ствари (хлеб, млеко, одело) за своје потребе. Утолико је лични доходак конститутивни елемент својине. Остваривањем права на лични доходак остварује се присвајање различитих добара која служе за подмирење потреба, а која се у нашем правном систему изражава као право личне својине<sup>11)</sup>.

Лична својина је демиург „индивидуалног власништва на основи кооперације и заједничког поседа земље и средстава за производњу које је произвео сам рад” које се успоставља преко права на лични доходак, и његова функција и смисао морају се одређивати искључиво с тог аспекта.

Из свега изложеног произилази да економска суштина права на лични доходак лежи у функцији прелажења „имовинских добара из сфере производње у област потрошње”.<sup>12)</sup> Правом на лични доходак врши се посредно признавање, а тај циљ се остварује помоћу облигационих права. За титулара права на лични доходак — радног човека, остваривање права на лични доходак је услов својине, услов егзистенције. По својој правној природи право на лични доходак је најсличније релативним правима<sup>13)</sup>.

Не улазећи у правне и економске карактеристике релативних права може се истаћи да право на лични доходак по много чему одступа и од релативних права. Разлике се најпре огледају у погледу самих субјеката. Наспрам титулара права на лични доходак не стоји обавезно лице са имовином потпуно различитом од имовине радних људи. Наиме, правно лице користи средства за производњу која припадају свима, дакле свим радним људима и осталим грађанима друштва. Признати правно лице као дужника (у смислу облигационог права) значи прихватити одвајање средстава од радних људи и њихово припадање неком трећем лицу. У систему друштвене својине титулар права на лични доходак је, на изванредан начин, и поверилац и дужник истовремено. То произилази из природе друштвене својине и одговорности радних људи за наменско и целисходно коришћење средстава рада. Коначно, лични доходак се и појављује као резултанта

<sup>11)</sup> Лична или индивидуална својина представља скуп овлашћења непосредног коришћења ствари који настаје најчешће, остваривањем права на лични доходак. Међутим, лична својина се у нашем праву употребљава у смислу имовине радних људи.

<sup>12)</sup> Више о овоме види: Радишић др Јаков, Облигационо право, Бгд. 1979, стр. 39.

<sup>13)</sup> Друго је питање што је подела на стварно и релативно право настала због специфичног поступка остваривања права у римском праву; принцип поделе није био унутрашњи, није лежао у суштини права већ споља. Данас, то је једна од основних подела која, снагом традиције све дубље дели, обавезно сва субјективна права у ове велике групе. Додуше, исто толико колико се учвршћује ова подела је била и нападана и пољубана.

рада свих радних људи на „сопственим” средствима и морао би да буде корелативно везан за резултат ОУР-а и друштвеног производа уопште.

Право на лични доходак је у смислу свега овога и конститутивни елеменат права самоуправљања, јер радни људи сами утврђују основе и мерила за расподелу средстава за личне дохотке (чл. 127 ЗУР-а). С тог аспекта посматрано право на лични доходак садржи и извесне обавезе које се могу третирати као обавезе у сопственом интересу.

Најзад, пошто право на лични доходак произилази из друштвене својине, која има тачно одређену намену, то се реализација овог права контролише и од стране друштвене заједнице, нарочито у погледу обавезе утврђивања основа и мерила за расподелу средстава за личне дохотке.<sup>14)</sup>

Намене друштвене својине да служи за подмирење потреба свих чланова друштва везује се за остваривање права на лични доходак и принцип солидарности који се изузетно ретко среће у класичним облигационим односима.

Међутим, уз све оно што је истакнуто у погледу права на лични доходак, ово право и захтев за исплату (као његов саставни елеменат) треба третирати у формално логичком смислу, као релативно право. Суштински посматрано, то је нови облик вредносног присвајања материјалних добара (у условима робне привреде) по основу рада друштвеним средствима, и као такво основно право радних људи — основ њиховог материјалног и друштвеног положаја.

---

<sup>14)</sup> Ова обавеза друштвене заједнице има за циљ заштиту општих интереса, посебно у погледу очувања и увећања материјалне основе рада. Види члан 127. ЗУР-а ст. 3.

## LA NATURE JURIDIQUE DU DROIT AU REVENU

### Résumé

La nature juridique du droit au revenu est liée à la nature juridique du droit au travail avec les moyens sociaux, ce qui veut dire, avec la propriété sociale en général. Ceux qui travaillent dans les entreprises du travail associé et dans d'autres formes du travail associé et des moyens associés, gagnent leur salaire selon les résultats du travail effectué, et leur contribution personnelle acquise grâce à leurs années de travail contribue aussi à l'augmentation du revenu de l'entreprise. C'est un des droits fondamentaux de ceux qui travaillent et c'est par là que se manifeste la position matérielle et sociale de l'homme dans la société.

Le droit au revenu est la superstructure la plus directe de l'appropriation des biens matériels pour satisfaire les divers besoins de l'homme. L'expression juridique pour l'appropriation est la propriété. Etant donné que celle-ci présente un intérêt juridiquement protégé pour ceux qui travaillent, nous en concluons que le droit au revenu est un droit subjectif.

D'après sa »fonction sociale« le droit au revenu est un droit réel, ayant pour objet l'argent comme une catégorie à part. Pourtant, ce droit est considéré le plus souvent comme un droit des obligations, car il ne conçoit pas l'emploi direct des choses (l'appropriation des valeurs utilisables), mais il crée seulement la condition pour l'acquisition de la propriété. C'est la raison pour laquelle ce droit est le plus analogue aux droits relatifs qui, à cause de l'importance de la valeur de la propriété sociale, a une portée radicale dans la réalisation des droits d'autogestion de la part de ceux qui travaillent. C'est la raison pour laquelle la nature juridique du droit au revenu est si complexe, ce qui contribue aussi à la protection de ce droit.

